

remarci filosofice

Ce înseamnă să trăiești bine? (I)

Jean-Loup d'Autrecourt

1. Preambul

În noiembrie 2009 am fost invitat, ca filosof, la Universitatea Joseph Fourier din Grenoble, ca să fac o prelegere despre „Cum să trăim progresul cu bine”. O prietenă bună, Isabelle, conferențiară în astrofizică, organizează o dată pe lună aceste ședințe, intitulate „Științele de la prânz” (fr. *Midi-Sciences*), în care sunt invitați doi specialiști: unul din domeniul științelor exacte, altul din domeniul științelor umane. Are astfel loc un dialog complementar cu publicul, căruia i se oferă două perspective diferite asupra aceluiași subiect. Ceea ce este foarte interesant. De data aceasta prelegerea științifică a fost făcută de un profesor în fizică, Alain (îi dau doar prenumele), directorul unui laborator grenoblez care face cercetări în nanotehnologii și în nanoștiințe. Profesorul a făcut o prelegere foarte interesantă; i-am și pus niște întrebări care i-au plăcut, cum avea să-mi mărturisească mai târziu.

Aceste conferințe sunt filmate și transmise în direct pe Internet. Mai fusesem invitat de două ori în ultimii ani la aceste activități, care sunt de nivel universitar, dar care sunt deschise și publicului larg. Ele au loc chiar la prânz de la ora 12 și 30 min. la ora 14. Am acceptat să merg cu toate că aveam orecare rețineri. Prima venea din chiar titlul propus, cu nuanțe ideologice, cu puternice presupozitii de tip utopic; adică progresul este ceva care se poate asocia cu fericirea, cu faptul de a trăi bine. Ceea ce nu este deloc evident. A doua ezitare a apărut ulterior, atunci când am propus organizatorilor un titlu oarecum modificat și cu tentă filosofică: „Ce înseamnă să trăiești bine?”. Din această reformulare reiese dimensiunea morală a chestiunii, radical diferită de aspectul ideologic, utopic al unei fericiri promise de progresul tehnologic. Însă propunerea mea a fost refuzată, ceea ce nu se face de obicei, sub pretextul că anunțul a fost deja difuzat în rețeaua Internet. Or, tocmai pentru că dispunem de această rețea de difuzare, putem de asemenea rectifica, corecta fără probleme orice anunț, așa cum se și procedează de obicei. Deci din start mi s-a părut că sunt invitat în mod agresiv, când de obicei se procedează cu multă curtoazie.

Am înțeles deci că sunt chemat doar pentru ca să fiu testat, să fiu înregistrat, studiat, analizat, supravegheat, eventual discreditat. Faptul avea să se confirme cu ocazia conferinței, așa că m-am

dus pregătit. Am procedat cum numai românii știu să procedeze, cu simțul umorului care-i caracterizează și care este cel mai dezvoltat din Europa, dacă nu din lume. Aveam deja un exemplu în Caragiale, care presimțise că Macedonski cu banda lui își propusese să-i demoleze o conferință, motiv pentru care dramaturgul român s-a înarmat cu un fluier. La conferință, când a sosit gașca lui Macedonski și a început să bată din palme și din picioare, să huiduie în tot felul, Caragiale a scos fluierul din buzunar și a început să fluiera atât de tare încât i-a speriat pe golani, care credeau că au venit jandarmii în sală să-i aresteze.

2. Contextul

Eu nu m-am dus la conferință cu un fluier, ci cu o fiolă de parfum și cu câteva glume pregătite dinainte. Dar de ce era nevoie să procedez astfel? Foarte simplu, pentru că este vorba de o miză importantă, o dublă miză: una teoretică, prin care se asociază etica sau morala cu noile descoperiri tehnologic-tehnologice, printre altele se speră schimbarea statutului omului în mod artificial, ameliorarea acestuia pe cale „științifică”, deci trebuie să calmăm publicul cu un discurs demagogic pe chestiuni de etică; pe de altă parte, există o miză financiară importantă, deoarece s-au investit miliarde de euro (bani publici) în aceste noi tehnologii, deci trebuie să facem afaceri bune. Pe mine nu mă interesează nici aspectul financiar, nici cel politic. Ca filosof, dacă mi se cere părerea, nu mă pronunț decât din acest punct de vedere, al eticii cercetării științifice (care lipsește cu desăvârșire), al moralei, al perfecționării omului prin educație morală. Deci nu pot să spun altceva decât ceea ce am moștenit de la o întreagă tradiție filosofică, de mai bine de 25 de secole, de la presocratici încoace.

Proiectele de cercetare actuale se înrădăcinează (culmea!) în vechi tradiții mitologice, magico-alchimice, de mentalități care nu mai au legătură cu raționalitatea occidentală, pe care noi am moștenit-o de la greci. Se vorbește de viață eternă, de omul de o mie de ani, de întinerire, de elixirul tinereții, de metamorfoză, de regenerare, de omniștiință, de abolirea timpului și a spațiului, de magie și știință. Aceste idei arhaice sunt bine ilustrate de Francis Bacon, un filosof anglo-saxon din secolele XVI-XVII.

Contextul general se poate rezuma în câteva linii, cu care, orice intelectual care se respectă, nu poate să nu fie de acord. Este vorba despre o criză convergentă. Este adevărat că se vorbește despre criza financiară, care a avut drept efect o criză economică. La rândul ei aceasta din urmă poate declanșa crize politice, crize geo-strategice, conflicte militare, războaie civile, etc. Aceasta este partea vizibilă a aisbergului, care-l interesează mai puțin pe filosof. Deoarece filosoful știe că principala criză este de tip moral și religios. Iar această criză a fost declanșată cu mult timp în urmă. De asemenea, filosoful mai știe că nu avem de-a face doar cu o criză ci cu o convergență de crize, la plural, fapt nemaîntâlnit până acum în istorie, fapt specific doar istoriei contemporane, cea mai violentă din câte cunoaștem. Fără excepție, criza

morală profundă reprezintă principală sursă a crizelor ideologice, financiare, economice, ecologice și geo-strategice. Deci și terapia ar trebui orientată în consecință, către rezolvarea acestei crize morale, iar nu către anularea efectelor (bursa, inflația, somajul, reforme financiare etc.).

Această convergență de crize este solidară cu o altă convergență: NBIC (Nano, Bio, Info, Cogno). Este abrevierea unei formule, a unui program care ne vine de la americani și prin care se preconizează efectiv convergența a zeci de domenii de cercetare, care vizează în fond transformarea, modificarea radicală a materiei, a lumii, a omului prin mijloace tehnice. Cu ce scop? Cu scopul progresului cu orice preț și bineînțeles al profitului cu orice preț. De aceea credem că ține de o adevărată *demagogie morală* faptul de a vorbi despre „integrarea omului în discursul despre noile tehnologii”, așa cum procedează propaganda oficială. Deoarece omul este deja prezent: ca *autor* al acestor proiecte și tehnologii, dar și ca *obiect* de cercetare (ceea ce este chiar mai grav)! Deci omul este prezent, dar în același timp este ocultat, uitat, presentiment evident al viitoarei sale dispariții printr-un fel de demers sinucigaș. De unde și necesitatea unei reflecții morale. După care voi face niște remarci despre rolul tehnicii și al științei în această dezbatere.

3. Ce este morala?

Pentru înțelept totul este suferință, spune un vechi proverb chinez. „Sunt o conștiință îndurerată” afirmă John Locke, un filosof modern anglosaxon. Într-adevăr, pentru toți cei care au o oarecare experiență de viață, faptul este evident, viața este mai degrabă nefericită. Plecând de la această constatare, care este universală, trebuie să facem apel la tehnici de trai, la reguli de comportare, la moduri de viață, pentru a reduce această suferință, ba chiar pentru a o transgresa, pentru a scăpa de ea. De unde și necesitatea moralei. De unde și demersul filosofic de trezire a conștiințelor! Căci este foarte dificil să-i scoți pe oameni din starea de *hipnoză socială*, starea de iluzie, de amețeală, de *alienare culturală* în care se află în special datorită mijloacelor mass-media.

Un lucru care este prea adesea uitat, este faptul că fericirea și morala sunt solidare. Fericirea este chiar obiectul moralei. Din păcate aceasta din urmă are un domeniu destul de restrâns de acțiune. Așa cum spunea și stoicul latin Epictet, morala se aplică în acel domeniu al faptelor care depind de mine. Într-adevăr pot interveni numai acolo unde ceva depinde de mine. Sunt alte domenii care-mi scapă, care nu depind de mine: catastrofele naturale, evenimentele cosmice etc. De asemenea problema morală se pune în cazul unei ființe care dispune de raționalitate, de sensibilitate, de voință, de libertate și deci de responsabilitate. Nu se pot ridica probleme etice în cazul plantelor, al animalelor sau al roboților, tot așa cum nu sunt responsabil de erupții vulcanice sau de cutremure de pământ.

Deci prima fază în care ar trebui acționat din punct de vedere moral este acolo unde se poate interveni cel mai repede: să mă ocup de mine însumi. Eu sunt prima problemă de rezolvat, primul adversar, prima dificultate majoră. Lupta cu sine însuși, cunoașterea de sine însuși, ocuparea sau îngrijirea de sine însuși, reprezintă în mod urgent primul demers moral. Or această luptă este teribilă și poate dura o viață întreagă. Nu este sigur că o putem câștiga, dar dacă nu declanșăm această luptă, în mod sigur o pierdem.

Într-un prim stadiu ea se poate reduce la o simplă igienă morală. Tot așa cum dorim să păstrăm o igienă corporală, trebuie să ne îngrijim de această curățenie spirituală. Foarte puțini oameni acordă atenție acestui fapt, al *dușului moral cotidian*. De unde și nevrozele, maladiile, patologiile, neazurile de tot felul. Marii psihologi contemporani (vezi Jung) se acordă asupra faptului că majoritatea nevrozelor au drept cauză probleme grave de morală.

Lipsa de igienă morală a indivizilor are drept consecință instabilitatea familială, ba chiar și instabilitatea socială. Dacă nu există bază morală solidă, se poate ajunge până la tulburări politice grave și, oricât ar fi de greu de crezut, la dezordine naturală, la dezastru ecologic.

Într-adevăr, demersul filosofic de moralizare a indivizilor are și un rol ecologic, filosofia morală este de fapt o filosofie ecologică. De unde și rolul dificil al filosofului, care este acela de a combate *poluarea intelectuală*. Filosoful, profesorul, intelectualul veritabil ar trebui să funcționeze ca o stație de epurare a apelor murdare. Epurația, decantarea, filtrarea poluării culturale este sarcina cea mai dificilă.

Cât este de greu să separi ideile periculoase, extremiste, stupide, idioate, ideologiile radicale, anarhiste de acele concepții pertinente, valoroase, sănătoase, formatoare, luminoase, faptul acesta nu-l cunoaște decât cel care se confruntă zilnic cu tonele de deșeuri culturale vehiculate de mass-media. Astfel filosoful poate contribui în lupta ecologică, împotriva încălzirii planetei. Nu se poate vorbi de dezvoltare durabilă, de ecologie profundă și serioasă, deci responsabilă, așa cum fac ideologiile de azi, dacă nu se începe cu acest proiect de ecologie morală, de asanare culturală. O idee sau o doctrină periculoasă poate bulversa un secol întreg și poate masacra zeci de milioane de oameni. Oare când au avut loc astfel de evenimente? Atunci când s-a neglijat igiena morală.

Dar ce raport există între morală, pe de o parte și tehnică sau tehnostiințe, pe de altă parte? De ce se vorbește de „probleme etice” și de ce acestea sunt formulate în primul rând de cercetătorii din domeniile tehnologiilor de vârf? Este aceasta doar o simplă retorică, o nouă *retorică științifică*? Cred că nu putem reduce aceste discursuri pur și simplu la forme retorice de propagan-

dă științifică. Ele au și o dimensiune serioasă. De ce? Pentru că morala ca și tehnica privesc în mod dublu omul (ca *subiect* și ca *obiect*; ca *autor* de reguli morale și de invenții tehnologice, dar și ca *obiectiv* de transformare prin intermediul acestora). Tradiția filosofică, de la origine până în secolul al XIX-lea ne obișnuise cu o gândire unitară, în care fizica, etica și dialectica erau asociate. Nu se făcea diferență explicită între savant și filosof, iar cunoașterea era în mod „natural” înrădăcinată în morală. Însă cu Auguste Comte s-a produs o despărțire ideologică între filosofie și știință. ■

(Continuare în numărul viitor)

